

A kultúrharc jelentései

Egy fogalom külföldön és idehaza

Bevezetés

A kultúrharc divatban van Magyarországon. Talán nincs még egy ilyen “népszerű” fogalom a mai magyar közbeszédben, olyannyira, hogy kormányoldalon és ellenzékben magától értetődően használják. De értjük-e a kultúrharc lényegét? Ennek járunk utána ebben a tanulmányban

Első tézisünk szerint a „kultúrharc”, amennyiben e fogalom alatt a politikai, állampolgári közösség kulturális mintázatai között feszülő ellentéteket értjük, nem spórolható meg egy nyugatos ország fejlődésében, a demokrácia felé vezető úton. Ebből fakad, hogy le kell számolni egy közhellyel: a kultúrharc nem feltétlenül tragikus. A politikai közösségen belül az egyes csoportok kulturális ellentétei (akár horizontális ellentétről – ld. centrum-periféria, azaz régiók közötti –, akár pártok és mozgalmak, valamint körülöttük kialakult szubkultúrák ellentétéről van szó) megtermékenyítők is lehetnek, és hozzájárulhatnak szép lassan a politikai közösség demokratizál(ód)ásához. A kulturális ellentétek a demokrácia részei, legitimek, tehát ne tragédiát lássunk bennük, bármennyire is bizarrul hangzik ez a mai Magyarországon.

Második tézisünk szerint ugyanis ilyen jellegű küzdelem létezett és létezik az általunk példaértékűnek vallott nyugat-európai és észak-amerikai országokban. Összefoglalva, a kultúrharok nem önmagukban jók vagy rosszak. Sok múlik az adott politikai közösségen belüli hatalmi viszonyokon, és azon, megfelelő fékek és ellensúlyok működnek-e a végrehajtó hatalommal szemben.

Harmadik tézisünk, hogy a Fidesz kultúrharca nem egyedi, abban az értelemben, hogy a nemzetépítés folyamatához és a társadalmi-gazdasági modernizációhoz kapcsolódó kulturális viták minden országban voltak.

A Fidesz kultúrharca tartalmilag egy dologban persze különbözik mondjuk a franciától (minthogy a kultúrharok mindig rendelkezik helyi és regionális jellegzetességekkel): nagyon erős benne a függetlenségért vívott küzdelmek hagyománya. Nevezhetjük ezt leegyszerűsítve, vagy köznapi nyelvezettel függetlenségi romantikának. Emögött az a tapasztalat húzódik meg, hogy Magyarország mindig birodalmak ütközőpontján feküdt - amely mondjuk a francia vagy észak-amerikai társadalomnak nem élménye, legalábbis a történelme elmúlt 200 évében, vagyis akkor, amikor ezek a társadalmak kifomálódtak, biztosan nem.

Másrészt ott van egy másik tapasztalat: a globalizáció világában az erős, összetartó nemzetek tudják képviselni a gazdasági, geopolitikai stb. érdekeiket - nem véletlenül hivatkozik oly gyakran a Fideszt támogató értelmiség a [BRICS-országokra](#), vagy [Szingapúrra](#): ezek az államok egy erős nemzetépítéssel alapozták meg a gazdasági sikerességüket, legalábbis a közkeletű magyarországi nézet szerint.

Gyakran hangsúlyozzák, hogy ezen országok értéke hasonló Magyarországhoz: ezek az értékek a függetlenség védelme, [a birodalmiság elvetése](#), és a gazdasági önerőre támaszkodás. S a harmadik szempont, ami már vastagon a belpolitika sűrűjébe vezet: a Fidesz szerint az 1994-1998, valamint 2002-2010 közötti kormányok túlzottan jó tanulók voltak, túlzottan Nyugat-orientáltak, túlzottan elfogadói és követői a nyugati mintáknak.

Kutatásunkban először fölvázoljuk röviden a kultúrharc fogalmát, majd ismertetjük a nyugati példákat. Ezt követően történelmi összehasonlítás módszerével fölvázoljuk a magyar kultúrharc múltját, egészen a rendszerváltásig. Utána bemutatjuk, miként változott a Fidesz hozzáállása a kultúrharchoz. Ezt követően három problémacsokor köré rendezve ismertetjük a Fidesz kultúrharcát. Végül levonjuk a következtetéseket.

1. A kultúra és kultúrharc fogalma

A kultúrharc szót mai magyarországi jelentésében meg kell különböztetnünk a korábbi korok magyarországi vagy külföldi kultúrharc-értelmezéseitől. A korábbi kultúrharcok a hagyományos, Seymour Martin Lipset és Stein Rokkan által föllállított [törésvonalakhoz](#) (centrum-periféria, egyház-állam, ipari szektor-mezőgazdasági szektor, munkaadók-munkavállalók) kötődtek. A mai kultúrharc Magyarországon nem azonosítható be egyikkel sem a fentiek közül.

Napjainkban a kultúrharc a 2010 óta „centrális erőteret” építő kormány(párt) és mögötte, körülötte kiépült intézményes-szellemi háttország küzdelme a legszélesebb értelemben vett kultúra megváltoztatásáért, az 1990-2000-es évek „baloldali kulturális hegemoniája” lebontásának jelszavával. A kulcsszó itt a „legszélesebb” jelző. Szinte nincs a kultúrának egyetlen olyan eleme sem, amely érintetlen maradt volna a Fidesz hatalompolitikájától. De sokszor elfeledkezünk arról, hogy a kultúra fogalma magában foglalja a politikai kultúrát is. Az ellenzék gyakran félreérti a Fideszt, amikor annak politikusai „kultúráról” beszélnek. Az ellenzék hívei gyakran leegyszerűsített módon kizárólag színházra, filmekre, irodalomra és a magas kultúra más területeire gondolnak.

A kultúra jelen esetben mást jelent, mint amit a mai magyar publicisztikában közkeletűen szokás használni. Nem egyszerűen színházat, irodalmat, filmeket értünk alatta, hanem – mint ahogyan például María de la Luz Casas Pérez mexikói kommunikációkutató [megfogalmazta](#) a *Cultural Identity Between Reality and Fiction. A Transformation of Genre and Roles in Mexican Telenovelas* című cikkében – „az emberek, gondolkodások, világlátások, tevékenységek és szabályok összetett és dinamikus rendszerét, egy olyan rendszert, amely alapvetően fönntartja magát, de amelyik változik a gyakorlati kommunikációban és a társadalmi interakciókban.” Pérez számára a kultúra nem egy olyan jelenség, amely csak intézményekben fogható meg. Jelen van a társadalmi érintkezésben. Vallja, hogy a „média képes segíteni az embert a világ formálásában.” A kultúra tehát inkább egy élő szövetként értelmeződik, mint intézmények összességéként.

Nyilván az erő, amely meghatározza az emberek vágyait, uralja az intézményeket is - fordítva viszont nem. A kultúra birtoklása tehát legitim stratégiai érdek.

A fenti kultúrafölfogással érdemes összevetni az UNESCO 2001-es nyilatkozatát a [kulturális sokszínűségről](#): eszerint a kultúra “a társadalom vagy társadalmi csoport sajátos lelki, tárgyi, szellemi és érzelmi jegyeinek együttese, amely magában foglalja a művészeteken és az irodalmakon kívül az életstílust, az együttélés módjait, az értékrendszert, a hagyományokat és a hiedelmeket.” Fontos kiemelni a *hagyomány* és a *hiedelem* szavakat. Gyakran a hagyományt leszűkítik nemzeti, a hiedelmeket vallási tartalomra. Csakhogy a politika döntően érzelmekről szól, és a politikai pártoknak, mozgalmaknak is vannak hagyományai és hiedelmei. Sőt, ezek nélkül nem is képzelhető el párt vagy mozgalom, mert ezek nélkülözhetetlenek az érzelmi kohézió fönntartásában-megerősítésében, valamint azon rítusok és szimbólumok kialakításában, amelyek alkalmasak a mobilizálásra. A regionális, politikai identitás, hasonlóan a nemzetihez és etnikaihoz, valamint vallásihoz, hiedelmeken, szimbólumokon és rituálékon keresztül manifesztálódik. Ez már önmagában jelzi, hogy a pártok, mozgalmak ellentétei gyakran a kulturális kérdések mentén értelmeződnek. Nem mindegy tehát, hogy egy kormányzat hogyan és miként akarja a saját értékeit, saját politikai családjának hagyományait és hiedelmeit beemelni a nemzeti keretbe.

Ha a kulturális kérdésekben szembekerülnek egymással bizonyos politikai erők, akkor beszélünk kultúrharcról. Magát a fogalmat a 19. században kizárólag az egyház-állam törésvonal mentén kialakult küzdelmekre alkalmazták. Rudolf Virchow német orvos, liberális politikus használta először a kultúrharc kifejezést, de természetesen kultúrharcok mindig részei voltak az államok történetének, mert minden államban előfordul, hogy az állam rá akarja kényszeríteni értékeit egyes csoportokra, és persze horizontálisan beszélhetünk kultúrharcról, amikor két egyformán erős vallásfelekezet, mozgalom, politikai párt küzd azért, hogy érvényre juttassa saját értékeit, vágyait, törekvéseit. Hogy megértsük, miként alakul ki a kultúrharc, megvizsgálunk három példát a következő fejezetben.

2. Külföldi történelmi példák

Az alábbiakban bemutatjuk a kultúrharc három példáját. Szándékosan olyan országokat választottunk, amelyek nyugati országok, ezért a 19. század végi magyar liberálisok számára példának, gazdasági és erkölcsi mércének számítottak. Szándékunk megmutatni azt, hogy a kulturális kérdések miatti küzdelem még azokban az országokban sem volt – illetve nehezen volt – elkerülhető, amelyek 19. század végi mércével a polgári társadalom kialakulásának és a liberális meg parlamentáris fejlődésnek az élén álltak. Mivel nem történelmi értekezést írunk, ezért csak a konfliktusok alapjait vázoljuk, mindvégig politológiai végkövetkeztetéssel. Találunk hasonlóságot a magyarországi kultúrharccal, leginkább az 1895-össel, amely az egyház-állam törésvonal mentén zajlott, ám a történelmi és földrajzi helyzetből fakadóan eltéréseket is.

A mai kultúrharctól lényegesen eltérő a helyzet abban a tekintetben, hogy ma nem az egyház-állam küzdelem a leglényegesebb – van ugyan ilyen vetület is, hiszen a Fidesz ma támogatja a történelmi egyházakat, de lényegében az egyház kevésbé vesz részt önálló szereplőként a kultúrharcban. Ugyanakkor a kultúrharc Európában mindig rendelkezett pártpolitikai vetülettel (az Egyesült Államokban ez nem volt egyértelmű, ott a kultúrharc inkább átvágta a párthatárokat, legalábbis az 1960-as évekig, amikor a Republikánus Párt végleg konzervatív irányba fordult, és elkezdett foglalkozni a gazdasági kérdések helyett a kulturális kérdésekkel, megnyerve magának a Demokrata Párt háttorszáját).

A következő kérdések mentén vizsgáljuk a három ország kultúrharcát, három szempont mentén. Milyen intézmények között zajlott a kultúrharc? Hogyan oldódott föl a konfliktus? A társadalom milyen módon vett részt benne (ez abban a tekintetben releváns kérdés, hogy a magyar társadalmat a kultúrharcnál jobban érdeklik a gazdasági, társadalompolitikai kérdések)?

Németország

Kevesen tudják, hogy a kultúrharc kifejezés nem magyar találmány, hanem a 19. század végén a sajtóban elterjedt német *Kulturkampf* magyarítása. A kifejezést először [Rudolf Virchow](#) liberális képviselő használta, még hozzá *pozitív értelemben*: a kultúrharc számára a liberalizmus dicsőséges előrenyomulását jelentette, az ellenségnek, reakciónak és *hazafiatlannak* megbélyegzett katolikus egyház kárára.

Már e ponton érdekes, és a mai Magyarországról nézve meglepő ténnyel szembesülhetünk: a liberálisok voltak a nemzetiek, pontosabban magukat helyezték a nemzetvédő pozícióba, és a számukra ellenséges intézményt vádolták meg azzal, hogy nemzetellenes. Igen, a katolikus egyház mint hazafiatlan, nem eléggé német intézmény támadása régi múltra tekintett vissza – a német liberálisok, akik jórészt protestánsok voltak, Luthert tekintették a németiség hőisének.

Az, amit kultúrharcnak neveztek, egy többrétegű konfliktus volt a Német Császárságban, 1872-1878 között. Vagyis Németországban a szűk 1870-es éveket tekintik a kultúrharc korának (noha természetesen a német történelemben előbb is, később is bőven akadtak olyan ellentétek, amelyek a kulturális értékek közötti összeütközésből fakadtak). Kik között is zajlott a konfliktus? Egyrészt, nemzetközi politikai síkon a Német Császárság és a Szentszék között. Másrészt, német nemzeti síkon a katolikus német államok és az evangélikus Poroszország között. Harmadrészt a porosz hegemoniára törekvő Bismarck szövetkezett a liberálisokkal az egyházpolitika kérdésében, és ez a vegyes blokk szemben állt az ekkor korszerű konzervativizmust képviselő keresztényszocialistákkal. Végül még regionális és nemzeti ellentét is színezte a kultúrharcot, mert a bajorok, elzásziak és poseni lengyelek a katolikus egyházban találták meg identitásuk képviselőjét.

A kultúrharcot Otto von Bismarck német kancellár indította, és ebben a konzervatív kancellár szövetségést talált a liberális pártban. Két ellentétes eszmei erő találkozott tehát a katolikus egyház iránti elutasítás talaján. A kultúrharc nyitányának a porosz kultuszminisztérium katolikus osztályának fölösztatását tekintjük (1871 július), de az okok pár hónappal korábban vezetnek, amikor az 1871. márciusi választáson a katolikus [Centrumpárt](#) megszerezte a mandátumok 18,6%-át, és ezzel a második legerősebb párt lett a Reichstagban. Bismarck attól tartott, hogy a párt összefogja az 1871-es egyesítés ellenfeleit: a bajorokat, elzásziakat, Rajna-vidéki katolikusokat, lengyeleket. Emellett Bismarck élt azzal, hogy hazafiatlannak, idegenszívűnek állítsa be ellenfeleit: azt sugalmazta, hogy a katolikus többségű Ausztria és Franciaország áll a Centrum Párt mögött. A liberális érzelműnek induló, de 1848 után rugalmatlan, megcsontosodott IX. Pius pápa (1846-1878) hálás ellenfél volt: a pápa személye nagyon népszerűtlenné vált a liberálisok, szabadgondolkodók és ateisták körében.

1872-ben betiltották a jezsuita rendet Németországban, 1873-ban állami ellenőrzés alá vették a papok képzését, 1875-ben kötelezővé tették a polgári házasságot. A legnagyobb vitát azonban a szószékparagrafus váltotta ki, amelyet 1873-ban vezettek be. A szószékparagrafus értelmében börtönbüntetés terhe mellett megtiltották a papoknak, hogy a templomban az államéletet érintő kérdéseket "a közbékét veszélyeztető módon" tárgyaljanak - ami bármit jelenthetett. Bismarck hatalmi politikájában számíthatott a liberálisokra, akik programjuk jó részét megvalósítva látták az intézkedésekben.

A kultúrharc patthelyzettel ért véget. Bismarck szembesült azzal, hogy nem sikerült megtörnie a katolikus lakosság ellenállását. Az új pápa, XIII. Leó pápa (1878-1903) trónra lépése zárta le a kultúrharcot. XIII. Leó jóval rugalmasabban reagált a kor kérdéseire, mint elődje. Az új pápa békülékenységét látva a német állam lemondott a további retorziókról. Bismarck nem megnyerte a kultúrharcot, hanem egyszerűen befejezte. Annál is inkább, mert a katolikus ellenállás intenzitása mellett a kancellár érzekelte a szociáldemokrácia megerősödését. Immár az antiklerikális törvényekkel rokonszenvező szociáldemokrácia lett az új ellenfél. Kettő kivételével megszüntették az egyházat sújtó intézkedéseket. A szószékparagrafust azonban csak 1953-ban törölték el (így a hitleri rezsim fel tudta használni a törvényt egyházi ellenfeleivel szemben).

S milyen volt a kultúrharc öröksége? A két háború között persze volt kultúrharc, de immár nem annyira egyház-állam, mindinkább a baloldal és a jobboldal között. 1933 után a hitleri rezsim épített a hagyományos militarizmus, tekintélyelvűség (autoritarizmus) és a német sovinizmus, pángermanizmus tradícióira, sőt a német népi protestáns lelkiségre, a népi protestantizmusra (lám, a kultúrharc vallási vetülete, a protestáns-katolikus ellentét még az 1930-as években is hatott). 1945 után aztán nem lehetett a német történelmet ott folytatni, mint korábban. Világos volt, hogy az 1933 előtti kultúrharok egyenesen elvezettek a szélsőséges közéleti és társadalmi polarizációhoz, amit aztán a nácik kihasználtak.

A jobboldalnak le kellett számolnia 1933 előtti autoriter, militarista, sovinszta értékeivel (az egyházaknak, éppúgy, mint a hadseregnek, le kellett mondania 1945 előtti kirekesztő, autoriter magatartásáról), a baloldalnak pedig el kellett fogadnia tényként a polgári demokrácia létét, és le kellett mondani a forradalomról. Kettejük összezsírozódása lassan ment végbe, de az antináci konszenzus mai napig szilárd alapját képezi a német állampolgári kultúrának.

Franciaország

Franciaországban az egyház és állam küzdelme régebbi múltra tekintett vissza. Lényegében a francia forradalomig vezetnek a szálak, de a francia állam hosszú ideig nem nyúlt az egyház pozíciójához. A III. Köztársaság (1871-1940) idején került sor az egyház és állam szétválasztására. Ebben a kérdésben a köztársaságpartí politikai elit szemben állt a katolikus egyházzal, már csak azért is, mert megvádolták a római katolikus egyházat a royalizmus (királypártiság) támogatásával. Ahogyan a német esetben, a konfliktus rendelkezett regionális színezettel. A királypárti hagyományú vidékek - Vendée, Bretagne, Baszkföld - a katolikus egyház körül tömörültek. Az egyházellenesség tehát összefonódott a perifériákon egy erőteljes, sőt erőszakos, [terrorisztikus Párizs-központú centralizációval](#), valamint a francia nemzeteszmé erőltetésével. Ahogyan a német esetben, a francia kultúrharc is rendelkezett olyan vetülettel, hogy az egyházat megvádolták "idegenszívűséggel": itt is azzal vádolták a pápaságot, hogy be akar avatkozni a belpolitikába.

Az 1881-ben hatalomra került Radikális Párt vitte véghez a szekularizációt. 1903-ban a kormány bezárattott 10 ezer kolostort, arra hivatkozva, hogy engedély nélkül alapították őket. A következő évben megtiltották a szerzeteseknek az iskolai oktatást. 1905-ben kimondták az egyház és állam szétválasztását. A hírre polgárháborús hangulat alakult ki: Bretagne-ban a hívek fegyverkeztek. Polgárháborúra ugyan nem került sor fizikai értelemben, de innentől kezdve a “két Franciaország” képzelet markánsává vált a közgondolkodásban: eszerint egyik oldalon állnak a szekuláris köztársaság hívei, másik oldalon az a Franciaország, amely katolikus és jobboldali. Végül azonban a francia állam győztesen került ki a konfliktusból. 1940-ben a nácibarát, kollaboráns Vichy-rendszer tett kísérletet a laikus köztársasági eszmével való végleges leszámolásra. 1944-45-ben a Vichy-Franciaország végleges vereségével a köztársaság pozíciója megszilárdult. A királypárti jobboldal leszerepelt, és az új jobboldal meg a baloldal egyesült a republikánus eszme talaján. Ma nincs ellentét a francia bal- és jobboldal között a laikus állam kérdésében.

Egyesült Államok

Az Egyesült Államokban a kultúrharc némileg másként jelentkezett, mint a két fent említett esetben. Mivel az államvallás és államegyház hagyománya idegen az amerikai társadalmi és politikai rendszertől, a némethez vagy franciához hasonló egyházellenesség sem alakult ki. A kultúrharc nem is e téren forrott, hanem a protestáns egyházakat osztotta meg. Mindinkább szétszakadt a protestantizmus két irányzatra: a modernistákra és az ún. [fundamentalistákra](#).

- info@meltanyosság.hu
- www.meltanyosság.hu
- 06 20 484 5371
- 1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

Így itt a küzdelem nem vertikálisan, hanem horizontálisan zajlott: nem az állam és egy egyház között, hanem a szövetségi és tagállamok szintje alatt, az egyes vallási irányzatok között.

A fundamentalizmus meg-megújuló támadásokat intézett a darwini evolúciótan ellen. Több államban a kormányzatok megtiltották az evolúciótan oktatását. A leghíresebb botrány ezzel kapcsolatban az 1925-ös ún. Scopes-per. Egy Tennessee állambeli város, Dayton iskolája elbocsátotta az egyik biológiatestát, [John T. Scopes](#)t, amiért olyan tankönyvből tanított, amely a darwini evolúciótant tartalmazta. Az *Amerikai Polgárjogi Unió* nevű szervezet kiállt az evolúció tanításának szabadsága mellett, és védelmébe vette az elbocsátott tanárt. Kezdetét vette a *Scopes kontra Tennessee per*, amely a sajtóban és az utókor emlékezetében „majomperként” vált híressé. A tanár védője, a Demokrata Pártban aktív, liberális [Clarence Darrow](#) ügyvéd volt, míg az államot ügyészként [William Jennings Bryan](#), többszörös demokrata párti elnökjelölt, volt külügyminiszter képviselte. Bryan a fundamentalista nézet képviselőjeként hitt a Biblia szó szerinti értelmezésében. Darrow gyakorlatilag nevetségessé tette Bryant, amikor a Bibliáról vallott nézeteit ütköztette a modern tudományos elképzelésekkel. Ennek ellenére a konzervatív bíró elítélte Scopes-t, az esküdtszék határozata alapján.

Azóta is hivatkoznak erre a perre, mint amikor az amerikai kultúrharc során először nem demokraták és republikánusok feszültek egymásnak (mindkét fél demokrata párti volt), nem is egyszerűen liberálisok és konzervatívok, hanem egy tudományos kérdésben a haladás és a reakció képviselői.

Más formában, szociológiai karakterrel: egyik oldalon a modernizáció, amely a városhoz kötődik, a másik oldalon a vidéki, falusias Amerika, amelyben a Biblia az emberi tudás zsinórmértéke. Így a felszínen egy város-vidék, város-falu, Észak-Dél, sőt Kelet-Nyugat törésvonal is kitapintható volt. A darwini evolúciótan azóta is vissza-visszatérően megosztja az amerikai oktatásügyet: sok egyházi iskola csak úgy hajlandó elfogadni a tanítását, ha az [„intelligens tervezés”](#) is bemutatásra kerül a tananyagban.

Sokan hangsúlyozzák, hogy a Scopes-per volt az első olyan alkalom, amikor a Demokrata Párt liberális, nagyvárosi és konzervatív, agrárius, középnyugati, déli szárnya szembekerültek. A helyzet nem volt ennyire drámai. Egyrészt, mindkét irányzat ekkoriban elsősorban a gazdasági és társadalompolitikai kérdésekre koncentrált, és ez egyben tartotta a koalíciójukat. Másrészt, mindkét fél utálta a republikánusokat, akiket a gazdagokkal, az üzletemberekkel azonosítottak. Harmadszor pedig, az amerikai föderális berendezkedés tompította, enyhítette az ellentéteket, azáltal, hogy egy északkeleti demokrata és republikánus sok dologban közelebb álltak egymáshoz, mint külön-külön egy déli demokratához. Az 1930-as években a roosevelti New Deal mögött színes koalíció sorakozott föl, az északkeleti ipari munkásoktól az agrárállamok farmerein keresztül, az angolszász-protestáns kultúrában hátrányos helyzetű kisebbségeken (írek, katolikusok, zsidók) át a nagyvárosi liberálisokig. Az 1930-50-es években a New Deal-koalíció működött. Az 1960-as években következett be a szakadás a Demokrata Párt hátországában. Miért? Sokan a „faji” kérdést, az afroamerikai és egyéb polgárjogi mozgalmak erősödését nevezik meg okként. Ám ez csak egy elem.

Az 1960-as években a gazdasági és társadalompolitikai kérdések helyett egyre nagyobb fókusz került a kulturális kérdésekre. Ebbe széles kör tartozott, a nők helyzetétől kezdve a tagállami jogokon át, a fegyvertartáson keresztül olyan új témákig, mint az abortusz, a környezetvédelem, az illegális bevándorlás.

Mindezen kérdésekben a Demokrata Párt nem csekély bázisa konzervatív álláspontot foglalt el, és közel került a Nixon, majd a renegát demokrata párti Ronald Reagan által képviselt Republikánus Párthoz (igaz, a demokraták viszont megnyerték az afroamerikai lakosságot azáltal, hogy Kennedy-től kezdve kiálltak a polgárjogi egyenjogúság mellett). A Demokrata Párt némiképp áldozata lett a kultúrharcnak, amennyiben falusi, kisvárosi, elsősorban középanyugati és déli bázisa ugyan gazdasági tekintetben prosperált a New Deal jelentette programokból, ám ha értékalapon kellett szavazni, mégis inkább preferálta a republikánusokat. A kulturális kérdésekben pedig a két párt közötti különbség nemhogy csökken, de csak nő és nő. Az amerikai kultúrharc arra példa, hogy egy párt, ha lemond a társadalmi kohézió erősítéséről, és mindent föláldoz olyan kulturális kérdések oltárán, amelyek nem találkoznak a többség akaratával, érzelmeivel, vágyaival, akkor megnyerhet ugyan választásokat, de állandóan inog a hatalomban.

Tanulságok

Mi állapítható meg a három kultúrharcból? És van-e párhuzam a magyarral? A három kultúrharc alapján kibontakoznak bizonyos párhuzamos folyamatok. Először is, jól látható, hogy egyik esetben sem egyszerűsíthető le az ellentét a pártpolitikára. Mindegyik esetben koalíciók feszültek egymásnak. Ezek olyan ügyek voltak (és általában a kultúrharcos ügyek mind ilyenek), amelyekben a társadalom csaknem teljesen kettéoszlott, átjárás nélkül. A három kultúrharcban egyforma erősségű feleket találunk, ami különbözik az 1990-2000-es évekbeli magyar esettől.

Mint látható, minél centralizáltabb egy rendszer, a kultúrharc annál jobban begyűrűzik az országos politikába. A francia állam volt a leginkább (és leghosszabb ideje) centralizált, ezért a kultúrharc itt volt a legharciasabb, de az állam, ereje folytán, itt volt a legsikeresebb abban, hogy kikényszerítse az akaratát. A német esetben egy olyan császárságról beszélhetünk, amelyben de facto a kisebb államok saját parlamenttel és uralkodóval rendelkeztek, továbbá minden német államnak megvoltak a maga egyházi hagyományai. Bismarck szerette volna ugyan, de nem tudta olyan hatékonyan érvényesíteni akaratát, mint az a német egység szellemiségéből következett volna. Itt tehát a katolikus német államokban a kudarc borítékolható volt. Lényegében nem is igen lehet győztest hirdetni a német kultúrharcban, mert az nem ment végsőkéig, mint a francia – Bismarck egyszerűen befejezte. A német császárság nem győzött, de a pápa sem mondható egyértelműen győztesnek, mert még számos országban (pl. Olaszország, Franciaország, Mexikó) a pápaságnak meg kellett vívnia a kultúrharcot.

Az amerikai esetben a szövetségi állam kívül maradt a felek küzdelmén, az megmaradt tagállami szintű ügynek, de éppen amiatt, hogy a szövetségi állam semleges maradt, a kultúrharc folytatódott. Az Egyesült Államokban a társadalom egyes erői, a protestáns egyházakon belüli irányzatok vívták a kultúrharcot, és lassan begyűrűzött a pártpolitikába is.

Az amerikai volt az egyetlen, ahol a folyamatos kultúrharc átjárta a társadalmat, éppen annak erős vallásossága miatt, és mert az alkotmány biztosította a jogokat minden tagállamnak, minden egyháznak. A Scopes-per jelezte, hogy a modernitáshoz, pontosabban annak értelmezéséhez való viszonyulás mindinkább megosztja az amerikai társadalmat, de egyelőre, és még az 1930-50-es években a két párt ezt tudta kezelni. Az 1960-as évektől azonban a kultúrharc drámai erővel bontakozott ki, egyre újabb kérdéseket (szegregáció vs. integráció, tagállami jogok, pacifizmus, fegyverviselés, radikális feminizmus és környezetvédelem, abortusz, eutanázia, őssejt-kutatás, melegjogok, a 2010-es években a *woke* aktivizmus jegyében a történelem átírása) szívott magába, és nem látni a végét. Mivel a Demokrata Párt vállalta a reformer szerepét a legtöbb kérdésben (némelyikben kényszerűen), ezért bázisa megosztódott. Talán a [South Park](#) reagált legjobban a kultúrharcra, és megmutatta, mit lehet kezdeni a tömegkultúrában ezzel a jelenséggel. [Trey Parker](#) és [Matt Stone](#) 1997 óta futó satirikus animációs sorozata egy képzeletbeli, de ideáltipikus amerikai kisvárosban játszódik, és kifigurázza kíméletlenül mind a konzervatív, mind a liberális kultúrharcos álláspontokat.

A magyar kultúrharctól különbség, hogy míg a francia és német példában az állam és egyház törésvonal volt éles, addig a mai Magyarországon az állam és a történelmi egyházak szövetségesek (bár e tekintetben időnként fölvetődnek kormánykritikus hangok egyházi oldalon is, ld. a [Szemlélek](#) blogot, vagy a Ferenc pápa [látogatását](#) övező ellenzéki reményeket, arra vonatkozóan, hogy az egyházfő megmondja a kritikáját a magyar kormánynak, továbbá az Iványi Gábor vezette Evangéliumi Testvérközösség elleni kormányzati kampányt). Az állam és egyház törésvonal helyett a társadalom világnézetileg elváló szegmensei között zajlik a küzdelem, ami inkább emlékeztet az amerikai kultúrharcra. Másrészt a magyar kultúrharc két tábora mindvégig “kormánypárti” és “ellenzéki” jelzővel írható le (nyilván lehet azon vitatkozni, hogy a Mi Hazánk kilóg a nagy ellenzéki masszából, esetleg harmadik táborot képez, de ezzel most nem foglalkozunk).

Ez az éles, és az élet minden területére kiterjedő, a sajtón kívül a magas kultúrát (színház, irodalom, és különösen a film) jellemző tömeges szembenállás, amely az intézményes elkülönülésen kívül belehasít a társadalom érzékeny szövetrendszerébe (családi, munkahelyi, egyházi, hivatásközösségi kapcsolatok), viszont köti a magyar küzdelmet a 19. század végi és 20. század eleji kultúrharcok példájához. Ahogyan ma “két Magyarországról” beszélnek, úgy ismert volt a “két Franciaország” esete (1789-1945 között), a két “Olaszországé” (1861-1946), a “két Ausztriáé” (1918-1945), a “két Németországé” (1871-1945), és a függetlenségtől máig a “két Egyesült Államoké”. Ezekben az államokban családok, barátságok, munkahelyek, hivatásközösségek estek áldozatul a kulturális ellentéppároknak, túl a pártok és mozgalmak általi megosztottságon

(Franciaország: forradalmár-ellenforradalmár, 1871 után monarchista-köztársaságpárti, 1894 után: Dreyfusard és Dreyfus-ellenes, 1905 után: antiklerikális-klerikális, Olaszország: 1861 után északi-déli, 1870 után klerikális-antiklerikális, 1922 után fasiszta-antifasiszta, 1945-46-ban monarchista-republikánus, Ausztria: Habsburg-párti és Habsburg-ellenes, 1919 után jobboldali /keresztényszocialista - baloldali / szociáldemokrata, 1934 után nagynémet-osztrák patrióta, Németországban: 1871 után klerikális-antiklerikális, protestáns-katolikus, császárpárti-republikánus / szociáldemokrata, 1918 után baloldali-jobboldali, monarchista-republikánus, 1933 után náci-antináci), és nemcsak a pártok, hanem a megmondóemberek, véleményvezérek is megbélyegezték, árulónak vélték azokat, akik kiléptek a saját táborból.

Ráadásul a fenti ellentétpárok nem szűntek meg egy új ellentét megjelenésével, hanem a régiék összeépültek az újakkal, és minden konfliktus azáltal kopott ki a közbeszédből, hogy egy új típusú, egészen más kontextusban, és más szereplők által vívott konfliktus elfedte őket, és leszorította a régi konfliktusokat a lelkek mélyére, a szubkultúrákba, anélkül, hogy bármi megoldódott volna. A sokféle konfliktushalmaz hurcoláságörgetése akkor ért véget, amikor valami kataklizma érte a társadalmat és államot, és az egész konfliktuspiramis összeomlott saját súlya alatt: ilyen volt 1945 a francia, német, olasz és osztrák esetben. Az Egyesült Államok viszont még mindig hurcolja magával a megosztottság tudatát, és jelenleg izgalmas figyelni, vajon az említett európai országokra jellemző forgatókönyv valósul meg, vagy az amerikai demokrácia képes lesz megoldani a konfliktusokat.

3. A 2010-20-as évek kultúrharca

Fontos volt áttekinteni az előző fejezetben a kultúrharc fogalmát és nemzetközi háttérét, valamint egyes országokra lebontott példáit, hogy lássuk: a Fidesz által vívott küzdelem a “kulturális hegemoniáért”, ahogyan Gramsci alapján [Békés Márton](#) vagy [Czopf Áron](#), a fiatal jobboldal két gondolkodója írja, meglehetősen különbözik a fent vázolt európai példáktól. A magyar esetben nem az egyház-állam törésvonal áll a kulturális-politikai konfliktusrendszer gerincében, hanem egy nagyobb szabású misszió: a történelem (ti. az 1944-1989 közötti időszak) által kiközösített idő helyreállítása. Egy poszt-socialista kultúra, sőt történelmi emlékezet leváltásáról van szó, ami önmagában véve is rendkívül nagy kihívás: hogyan lehet leváltani egy történelmi emlékezetet? Ilyen, a történelem tanúsága szerint, kevés országban bizonyult sikeresnek: Németországban és Japánban az Egyesült Államok kultúraváltása sikeres volt 1949-1968 között, de nagyrészt sikertelen volt - ha a történelmi emlékezetet nézzük - Olaszországban, míg a Szovjetunió sikertelen volt a közép-kelet-európai országok kultúraváltásában 1945 után.

Ha a belpolitikát nézzük, Francia- és Németországban a 19. század végi kultúrharc sikeres volt intézményesen, de sikertelen volt az emberek pszichéjét tekintve: a lakosság széles köre ellenséges volt az államilag megfogalmazott célokkal. Ahogyan a francia példa mutatja, leginkább egy történelmi válság, sőt egy katasztrófahelyzet tudja kibillenteni (vagy visszabillenteni) a társadalmat: az 1940-1944 közötti Vichy-rendszerben a jobboldali, monarchista erők lejáratódtak, márpedig ők álltak ki az állam és egyház összefonódása mellett.

A német és japán esetben, bár másról volt szó (ott nem egyszerűen kollaborálás, hanem háború indítása vezetett az állam összeomlásához), hasonlóan katasztrófa indította el a kultúraváltást.

Mint látható, történelmi katasztrófa nélkül nehéz elérni a társadalmi kultúra megváltozását. Természetesen még nagyon sok minden befolyásolja a kultúraváltást. Ezek közül a faktorok közül sorolunk föl néhányat:

1. Az oktatás. A formális és informális oktatási rendszer minden országban alapja a politikai és társadalmi kultúra kialakításának. Ugyanakkor önmagában csak a formális, iskolarendszerben történő oktatás nem elégséges a kultúraváltáshoz, mert az otthonról hozott, odahaza látott szocializációs minták képesek ellensúlyozni a formális iskolarendszer értékeit. Ezért önmagában az iskolarendszer átalakítása sem hatékony, ha a széles társadalmi közeg nem lojális az iskolarendszer értékeihez.
2. A pártrendszer. Ha a pártok konszenzusra jutnak a kultúra terén, az megerősíti a kultúraváltást. Németországban, Ausztriában a pártok valamennyien elfogadták az antifasiszta-antináci konszenzust. A Magyarországhoz hasonló ideológiailag polarizált országok esetében azonban ez a konszenzus képlékeny, vagy ki sem alakul. Ez utóbbira példa Olaszország, ahol a fasiszta mozgalmak mindvégig megmaradtak, mégha nem is kerültek a hatalom közelébe 1994-ig (ekkor történt az áttörés, amikor az Olasz Társadalmi Mozgalom a Silvio Berlusconi vezette Forza Italia szövetségével hatalomra tudott kerülni, igaz, ekkorra a párt vezetője, Gianfranco Fini megszabadult a szélsőjobbaldali, poszt-fasiszta elemektől és szimbólumoktól).

3. Társadalmi szervezetek (egyházak, szakszervezetek stb.), civil mozgalmak. A társadalmi önszerveződés is szerepet játszik a kulturális minták, normák kialakításában-átadásában. A társadalom alacsony szintű szervezettsége, a kicsi taglétszámok azonban gátolják az önszerveződést, ezért önmagában csak ezekre a mozgalmakra nem lehet alapozni a kultúraváltást. Továbbá ezek a mozgalmak a kormányzat felől működő kultúraváltás megakasztására is alkalmasak.
4. A populáris kultúra. Kétségtelen, hogy a popkulturális alkotások (pl. regény, film, színházi darabok, musical) alkalmasak a legszélesebb társadalmi közeg elérésére. Ám a populáris kultúra jellegéből fakadóan sokszínű, ezért korántsem elégséges a kultúraváltás folyamatának megindítására.

Czopf Áron szerint a [“többséget nem megszerezni kell, hanem megszervezni”](#). De hogyan lehet megszerezni a többséget szerezni a kultúra terén? Nyilván csak a fenti faktorok összhangja révén. A Fidesz különösen alapoz a popkultúrára. Nem véletlen, hogy a Fidesz kiemelten kezeli a mozgóképet: a film segít választ adni a különböző emberi élethelyzetekre. Általában véve igaz, hogy a Fidesz és annak értelmiségi-művészi holdudvara előnyben részesíti a kultúra populáris ágait (közönségfilmek, sorozatok - ld. [Hunyadi sorozat](#) -, zenei fesztiválok), szemben például a művész filmmel. Csakhogy ez kevés a kultúraváltáshoz. Ehhez kell még valami: a széles konszenzus a társadalomban. Ez azonban jelenleg nem létezik.

Összességében a Fidesz kulturális víziója az alábbi hívószavakkal jellemezhető: *mintaformálás, nemzeti kollektivitás és egy felülről létrehozott egyenlősítés.*

Mintaformálás, mert a Fidesz sok tekintetben elutasítja a 2010 előtti kultúrafölfogást. Nemzeti, mert az egyéni művészi értékek helyett inkább a nemzeti közösségre helyezi a hangsúlyt (hogyan ezt milyen módon, eszközökkel és sikerrel teszi, egy másik kérdés). És egyenlősítő, mert a Fidesz a populáris művészi ágakat (film, televízió, könnyűzene, fesztiválok) részesíti előnyben (hogyan ezek milyen minőségben születnek, megint más kérdés). Az egyenlősítés programja azonban nem egyenlő a liberális demokráciával. A liberális demokrácia szelleme az egyenlő jogokra, és – ami ettől elválaszthatatlan – a joguralomra helyezi a hangsúlyt. Ezzel szemben a Fidesz vállal egy kulturális missziót: a közösség összetartozás-tudatának erősítését, és eközben hajlamos negligálni a joguralmi kereteket és intézményeket.

Fontos, hogy a kulturális szférát elválasszuk a Fidesz kormányzás egyéb területeitől, ami csak részleges elválasztás lehet. A kultúracsinalás maga is társadalompolitika és gazdaságpolitika. A kultúra alkotásának folyamata nem választható el teljesen e kettőtől, de még a kultúra tartalma is csak részlegesen. Bár nem hiszünk abban, hogy minden kulturális folyamat levezethető a Fidesz társadalomképéből (a kulturális szereplőknek van bizonyos fokú önmozgása), de kétségtelen, hogy a társadalomkép erősen hat a kultúra tartalmához való viszonyra. Mindazonáltal fölfedezhető egy kettősség: miközben a Fidesz uralni kívánja – a politikai intézményekhez, gazdasághoz – hasonlóan a kultúrát, ez nem jelenti azt, hogy a párt kézi vezérléssel irányítaná a kultúra egészét. A tömegkultúrában például inkább az „élni hagyni” elv érvényesül.

A Fidesz hagyja élni a hozzá közel álló, vagy semleges szereplőket, mindaddig, amíg azok aktuálpolitika-mentesek, vagy úgy aktualizálnak, hogy az nem megy homlokegyenest szembe a jelenlegi rendszerrel. A nyílt, pártpolitikai dimenzióban is értelmezhető ellenzékiesség azonban láthatóan nem élvez semmilyen szinten védelmet vagy méltányosságot.

A Fidesz lépéseit legitimáló szereplők a klasszikus Lipset-Rokkan értelmezésnél sokkal szélesebb körben beszélnek a magas kultúráról, ebbe beleértve az egyéni és kisközösségi magatartást, évszázadok alatt kialakult (intézmények által kialakított) cselekvési mintázatot, a kiformalódott egyéni és közösségi stratégiákat. Jellemző módon az ellenzéki és független értelmiségi rendre „néplélekként” utal a fentiekre, vagyis egy régies kifejezéssel írja le a Fidesz nyelvezetét. Vagyis kormány és ellenfelei elbeszélnek egymás mellett. Alapfogalmakat nem tisztáznak egymás számára. Mert nem is tisztázhatnak egymás számára, annyira „elment” a 21. századba a Fidesz-nyelv, míg az ellenzék nagy része – talán a Momentumot leszámítva –, s a független humán értelmiség egésze egy 19. századi, romantizáló és liberális nyelvet használ (elég csak megnézni, hogy Ady-t mennyivel többször idézik az ellenzék, mint a Fidesz megmondóemberei: nem véletlenül, hiszen Ady műveltség- és nemzeteszménye az ellenzékhez áll közelebb, miközben éppen a Fidesz hivatkozik az Ady és mások által képviselt függetlenségi gondolatra, csak hogy modern nyelvezettel – ld. a 4. fejezetet).

A kultúrharcban voltak előzmények. Ilyennek tekinthető a Fidesznek liberális pártból konzervatív, magát polgárinak valló párttá válása. 1995-ben Orbán meghívást kapott a Kecskeméti Konzervatív Kör rendezvényére, ahol előadást tartott *Antall József, a polgári Magyarország miniszterelnöke* címmel. A polgári Magyarország szóösszetétel először az 1995 áprilisi pártkongresszuson jelent meg, és itt nyert megfogalmazást a jobbközép pártokkal való összefogás gondolata. A Fidesz helyzetét az 1990-es évekbeli nemzeti, konzervatív néppárti fordulatában megkönnyítette még egy tényező. A magyarországi pártrendszer kezdettől küszködött azzal az 1990-es években, hogy a pártformálódás és párttagolódás nem a hagyományos, Nyugat- és Észak-Európában már bejáratódott törésvonalak mentén alakult.

A centrum-periféria, az egyház-állam, az ipar-mezőgazdaság és munkaadó-munkavállaló törésvonalak mentén kialakult vitákat a Kádár-korszak elrendezte azáltal, hogy nivellálta a különböző társadalmi csoportok életmódját, végrehajtott egy egyenlősítést, lefojtva sok feszültséget. A Kádár-korszak egy témával nem tudott igazán mit kezdeni: a nemzettel, vagy pontosabban a közösséggel. Mindazok a témák, amelyek ehhez kapcsolódtak (határon túli magyarság, kisközösségek fölbomlása, népességfogyás) markánsan jelentkeztek az ellenzékiéget, majd a rendszerváltozást előkészítő értelmiségi diskurzusban. Az ellenzék egy része, a későbbi MDF-alapítók ezeket a témákat tekintették elsődlegesnek, a nemzet sorsára nézve meghatározónak. Az ellenzék másik, „demokratikusnak” nevezett része viszont abból indult ki, hogy Magyarország számára a modern nyugat-európai út a járható és kívánatos út.

- info@meltanyosság.hu
- www.meltanyosság.hu
- 06 20 484 5371
- 1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

A „népinek” nevezett ellenzék többet foglalkozott a kulturális kérdésekkel – kultúra alatt megint csak nem színházat, mozit stb., hanem az egyéni életstratégiákat is befolyásoló-alakító közösségi cselekvéseket és azok mintázatát értve.

A „demokratikus” ellenzék viszont kicsit elhanyagolta a kultúra dimenzióját, vagyis azt, hogy önmagában a kultúrával magyarázza a magyar társadalom viselkedését. Ami nagyobb hiba: nem vették észre, hogy az általuk példaként idézett nyugat- és (sajnos, kisebb mértékben idézett) észak-európai országok politikai berendezkedése és gazdasági etikettje, nem beszélve az Egyesült Államokról, egy közös kultúrán alapulnak. Minden országban lezajlott egy kulturális fordulat, amelyre a politikai és gazdasági modellek ráépültek. Ilyen kultúraváltás volt a vilmosi és hitleri örökséggel való szakítás az NSZK-ban, a két háború közötti konfrontatív politikai kultúrával való szakítás Ausztriában, az abszolutizmussal való szakítás, és a konszenzusos politikai kultúra kialakítása Svédországban.

Az Egyesült Államokról beszélni sem kell, ahol az alkotmány és kiegészítései egy közös kulturális kódként, mérceként szolgálnak, amelyhez bárki képes igazodni, és mégis, még ennek a néhány világos elvnek az ellenére is, legalább 5-6 éles fordulat volt az amerikai történelemben – és az 1960-as években kezdődtek a kulturális viták az USA-ban. Aki tehát a kultúrát leegyszerűsíti filmekre, színházra stb., elbeszél a mai Fidesz-világ mellett. Mellesleg, a filmekben, színházi darabokban is tetten érhető az éles kultúraváltás az 1945 előtti és utáni NSZK és Ausztria, az 1938, majd 1968 előtti és utáni Svédország, az 1968 előtti és utáni USA esetében.

A kétféle értelmiségi talapzatra támaszkodó politikai elitcsoport, az MDF és SZDSZ közös volt abban, hogy egy 19. százados, a felvilágosult értelmiségi (kisnemesi, polgári, irodalmári) közéleti kiállást és ethoszt nagyra becsülő világban szocializálódtak. A Fidesz máshonnan jött. Életkoruknál fogva a Fidesz-alapítók nem azokban a világokban szocializálódtak, mint az MDF és SZDSZ alapítói, bár kétségtelenül a Fidesz sem volt - belülről nézve - egységes. Ráadásul a rendszerváltozás menete egy konszenzus eredménye volt. A Fidesz ennek üzent hadat 2010 után. Ám nagy hiba lenne ezt csak a 2010 utáni, esetleg 2002 utáni szerves építkezéssel magyarázni. Valójában már az első, 1998-as kormányzás idején jelentkezett az igény az akkor a jobbközép vezetésére hivatott erő részéről a kultúra átformálására – mint ahogyan az egész társadalom átformálására. Ezt azonban nyilvánvalóan gátolta több tényező. Nem is annyira az, hogy a Fidesz ekkor nem támaszkodhatott kétharmados többségre, mint inkább az, hogy az első Fidesz-kormányzás elsősorban gazdaság- és társadalompolitika-centrikus irányultsággal rendelkezett.

Ehhez képest a kultúra, beleértve a társadalom kulturális értékalapját és mintázatait, elhanyagolt volt a kormányban. Csak a 2000. évi millenniumi ünnepek, illetve a Hír Tv és a Terror Háza múzeum alapítása jelezte a kultúra átformálásának igényét, és még ezek is szorosan véve történet- és médiapolitikai intézkedések voltak, vagyis nem vetültek rá a kultúra egészére. A Fidesz körül 2002 után alakult ki egy olyan szellemi holdudvar és intézményes-agytrösztös univerzum, amely fölismerte, hogy nem a gazdaság, hanem a kultúra a legfontosabb – legalábbis szerintük.

De miért kellett egyáltalán kultúrharc? Hiszen a Fidesz nem mindig volt a kultúrharc híve – az 1990-es évek elején törekedett arra, hogy kivonja magát az MDF és az SZDSZ kultúrharcos ellentétéből, amelyet visszavezetett a népi-urbánus [vitára](#). Ezt bizonyítja, hogy az 1990-es választás előtt a Fidesz javasolta a nagykoalíciót azzal a céllal, hogy meghaladhassák a népi-urbánus ellentétet. Jogosan fölvethető a kérdés: miért változott meg a Fidesz, pontosabban a párt viszonya a kultúrharchoz? Ez nézetünk szerint két jelenséggel függ össze. Egyrészt azzal, hogy a Fidesz vezetői a 2000-es években fölismerték - éppen a 2002-es választás tanulságaként - a kultúra fontosságát. Gyakran magyarázták a [“kádári alvadt struktúrákkal”](#) az MSZP hatalomra kerülését. Az “alvadt struktúrák” nem csak a politika vagy gazdaság világára, hanem a kultúrára és a művelődési intézményrendszerre is vonatkoznak. Tellér Gyula [megfogalmazta](#) azt, hogy a Kádár-korszakból származó megalvadt struktúrák révén a volt állampárt képes volt átmenteni vagyonát és - ami aktuálisan fontosabb - befolyását. Tellér vélekedése szerint az alvadt struktúrák nem a közérdeket, hanem magánérdeket képviselik, akár a demokrácia kárára.

Mivel a Fidesz hívei nem tekintették demokratikusnak az MSZP-t, joggal merült föl, hogy azért következett be a bukás 2002-ben, mert a Fidesz engedte az alvadt struktúrák továbbélését. Méghozzá, nem csak a gazdaságban, hanem a kultúrában is. Mondhatni: Orbán nagyon megtanulta a híres Clinton-i elvet, hogy a gazdasági kérdéseket kell előtérbe helyezni, de ez még kevés volt a tartós sikerhez. Itt jött a másik felismerés.

Eszerint a Fidesz túlságosan koncentrált a gazdaságra, a középosztály anyagi segítésére, de elmulasztotta az elitcserét a kultúrában (hasonlóképpen, az Egyesült Államokban a politikai elit egy része nem ismerte föl, hogy a kulturális, életmódbeli kérdésekben kialakult viták mindinkább polarizálják a közéletet). A 2002 óta tartó, és 2010 után - a kormányzati pozíciónak köszönhetően, érthetően - fölgyorsult intézményépítés mutatja, hogy a Fidesz tanult.

Természetesen nem állítjuk azt, hogy a Fidesz egyedül hajtotta végre a kultúrharcos fordulatot. Erre egyedül nem lett volna képes. A kulcs az, hogy a Fidesz és a piacgazdaság iránt bizalmatlan harmadik utas értelmiség egymásra talált abban a törekvésben, hogy elutasítsák a különösen az SZDSZ által képviselt mintakövető modellt. Ismét visszavezetnek a gyökerek a rendszerváltás éveibe: az MDF-ben gyülekeztek azok az erők, amelyek egy harmadik utas, a szocializmus és a kapitalizmus közötti modellt képzeltek el, míg az SZDSZ kritikátlanabb volt a létező nyugatos kapitalizmus irányában. Végül az MDF a szociális piacgazdaság mellett kötelezte el magát – tehát végső soron mindkét párt egy-egy nyugati mintához zárkózott föl. De a szociális piacgazdaságot támogató MDF-esek, valamint kereszténydemokraták és a kisgazdapártiak úgy érezték, hogy a gazdaságban az állampárt befolyása megmaradt. Ugyanez volt a vélemény a kulturális intézményrendszeréről.

Hogyan lehetett legyőzni véglegesen az egykori állampártot, vagyis kivetni a gazdasági és kulturális intézményrendszerből? A jobboldali értelmiség úgy vélte, hogy olyan erőre van szükség, amely képes egyesíteni értékek mentén a jobboldalt - amely nem kigazdapárti, nem harmadik utas, nem neokonzervatív, hanem képes szintetizálni mindezeket az értékeket, összhangba hozva azt a magyar történelem hagyományával. Orbán Viktort azért tisztelték ezek a konzervatív körök, mert valóban úgy tűnt az 1990-es évek közepén, hogy a Fideszt nem érdekli a „népi-urbánus” viszály, és a párt meghaladta ezt a régi örökséget, továbbá azért is tisztelték, mert Orbán fiatalos lendülettel igyekezett meghaladni a magyar jobboldalt megosztó ellentéteket. A Fidesz az 1990-es végén a jobboldal vitathatatlan vezető erejévé vált. Ehhez valóban szükséges volt a jobboldalt megosztó törésvonalak áthidalására. Ebben a Fidesz sikeres volt. Keményebb diót jelentett 2010 után a társadalmi kultúraformálás, amely nyílt kesztyűdobást jelentett az értelmiség széles része felé.

A kultúraformálás az európai történelemben először a baloldali eszmei hagyományban bukkant föl. De ez a baloldali szellemi hagyomány átcsatornázódott a jobboldalra Magyarországon. Nem véletlen, hogy a Fidesz szellemi hátországában ma nagyobb a [Rousseau](#)- és [Gramsci](#)-kultusz, mint az bármikor tapasztalható volt a magyarországi baloldalon. Rousseau fölfogása a kisközösségek erkölcsi tisztaságának megőrzéséről, az elitkultúrával való szembeállítás a nép kultúrájával (amely *nem azonos* a népi kultúrával), Gramsci elmélete a kulturális hegemoniáról, miszerint az elitek nemcsak a termelőeszközök birtoklása, hanem a kultúra révén is fönntartják hatalmukat, ma magyarországi jobboldali reneszánszát éli, amellyel a

baloldal nem képes mit szembeszegezni. Gramsci elmélete arról, hogy a kulturális hegemoniát le lehet bontani, ma hivatkozási alappá vált a jobboldali szellemi háttérben. Ebből levonták azt a következtetést, hogy a jobboldalnak (amelyet lényegében azonosítottak a Fideszsel) meg kell teremteni a saját kulturális háttérét.

Tanulságos elolvasni Czopf Áron a *Lant és az Íj* címmel megjelent recenzióját Békés Márton 2022-ben megjelent *Nemzeti blokk* című könyvéről. Ebben az írásban Czopf abban látja a kultúra szerepét, hogy előmozdítsa a jobboldal különböző komponenseinek - a kereszténydemokrata, tradicionalista, szabadelvű és népi irányzatoknak - az összhangját. Ahogyan Czopf [írja](#), "egy igazi történelmi blokk egysége elválaszthatatlan a kulturális hegemonia kérdéskörétől", de ez nem jelent csupán "kulturharcot", hanem a kultúra elsőbbségét a gazdasági, elosztási kérdésekkel szemben. Czopf írása fölhívja a figyelmet arra, hogy a kultúraváltás nem azonos a film-, színház- stb. politikával.

A Fideszt gyakran vádolják azzal, hogy a kultúrpolitika terén tett lépései a kultúra lenézéséből fakadnak. Ez újabb tévedés, leegyszerűsítés. Ha így lett volna, nem állt volna be a Fidesz köré a kulturális elit sok alakja (Nemeskürty Istvántól Csoóri Sándoron át a Professzorok Batthyány Köréig). Lényegében ők segítették világra a mai Fideszt. A Fidesz alkalmazkodóképességét mutatja, hogy képes volt 1995-től elfoglalni a jobb-közép pozíciót, és ezzel párhuzamosan érzékenyette magát az addig általa (is) elhanyagolt kulturális kérdésekre.

De érdemes megnézni a kultúrharc másik oldalát is! Az 1990-es évekbeli magyarországi baloldal és liberalizmus elmulasztotta egy kulturális intézményhálózat-kiépítését. Az SZDSZ ugyan a 2000-es években megfogalmazott egyfajta kultúraváltást, de szembekerült saját, döntően humán bázisú értelmiségével. A 2010 utáni ellenzék új helyzettel találkozott: a kétharmados többségre alapozó ellenfél immár nyíltan törekedett a kultúra átformálására, és a liberálisok meg baloldaliak, ha akartak volna, akkor sem térhettek volna ki a harc elől. Mindazonáltal a pártpolitikusok ma is passzívak a kulturális kérdésekben, és más aktorok – civil szervezetek, egyetemek, írók, művészek, diákok – álltak csatasorba a Fidesz kulturális fölényével szemben. Ezek az aktorok is elkövetik azt a hibát, hogy leegyszerűsítik a kultúrát egyes területekre (egyetemi világ, színház, irodalom, film), és hajlamos mindenki a maga ismert világát védelmezni. Ez az erők megosztása, egyúttal a Fidesz félreértése. Mint mondtuk, a Fidesz számára ezek eszközök – még ha az érintettek számára a saját világ megőrzése cél, és nem is tudnak mást tenni, mint védeni a saját területüket.

Jelenleg az ellenzék mint olyan nem létezik a kultúrharc területén, amennyiben politikai célú és felelősségű ellenfeleket értünk. További probléma, hogy gyakran az érdekeltek elutasítják nemcsak a 2010 utáni, hanem a megelőző világot is. Ez már önmagában nehezzé teszi a szövetségkötési stratégiát. Újabb probléma, hogy a Fidesz – egyébként jó érzékkel – a liberalizmusra lövi ki a nyilait, a liberális hegemonia lebontásáról beszél, és nem veszteget szót a baloldalra.

A Fidesz kultúrharcának ellenálló civil szervezetek, művészi és egyetemi műhelyek, diákmozgalmak viszont gyakran baloldaliak. Ma, nem utolsósorban a nemrég elhunyt Tamás Gáspár Miklós filozófus szellemi hatására, újbaloldali reneszánsz van Magyarországon, létrejöttek az újbaloldal műhelyei (*Eszmélet, Mércse, Új Egyenlőség, Partizán*, megannyi influenszer-csatorna és blog), csakhogy ezen ellenvilág működésében a baloldali pártok kevés vizet zavarnak. Az érintett, baloldali vagy zöld pozíciójú művészek, diákok, tudósok gyakran úgy érzik: nem egy, hanem két ellenséggel kell megküzdeni – mert az ellenzék is része a globális kapitalista rendszernek, sőt része akarátán kívül a NER-nek is. Általában véve is érzékelhető egy politika- és pártellenes attitűd a közvéleményben. A baloldal ma nem a pártoktól vár csodát, hanem alulról jövő mozgalmaktól, érdekvédőktől, szakszervezetektől – csakhogy amíg a másik oldalon hegemon párt van, körötte gazdasági és médiaháttérrel, addig pártnak kellene állnia a másik oldalon.

Ma tehát a kultúrharc egyenlőtlen felek között zajlik. Az ellenzéki pártok közül még a Momentum meg a Demokratikus Koalíció azok, amelyek leginkább megfogalmazznak valami kultúraváltást, a jelenlegi, 2010 utáni kultúrával szemben. De ezek az érvek is sokszor technokrata ízűek, nem eléggé lelkesítőek. Valószínű, hogy azért, mert messze nem támaszkodhatnak olyan szerves építkezésre, mint amelyet a Fidesz végrehajtott 2002 után. Továbbá alábecsülik a magyar eszmetörténeti hagyományokat, például a függetlenségi pátoszt, amelyet viszont a Fidesz jól ért. A következő fejezetben megvizsgáljuk ezeket a hagyományokat.

4. Magyar történelem

A magyar történelemben négy nagy kultúrharcos korszakot tudunk megkülönböztetni 1867 után (előbbre nincs értelme menni a kultúrharcos korszakok vizsgálatában, mert kultúrharc csak ott lehet, ahol egyforma lehetőséggel bíró ellenfelek vannak, és ez a feltétel nem áll fenn a korlátozott parlamentarizmust megelőző, rendi viszonyok között). Az egyik az 1890-es évektől, az egyházpolitikai törvényektől kezdődik, és elhúzódik az I. világháborúig. A második az ún. népi-urbánus vita az 1930-as években, amely lényegében két, egymást kiegészítő szellemi-kulturális reformmozgalom vitája, részben szociokulturális kérdések körül, részben a reformok sorrendiségéről. A népi-urbánus vita túlélte a Horthy-korszakot (még ha a vitában szemben álló felek érvei változtak is), és folytatódott 1945 után, egy rövid ideig, amíg a kiépülő kommunista pártállam erővel véget nem vetett neki. Egyébként a vita annyiban látens módon folytatódott, hogy az első években a kommunista párt – Révai József intencióit követve – nyíltan megpróbálta kihasználni a népiek jelszavait és témáit, miközben a „húzd meg ereszd meg” politikáját játszotta a népi mozgalom reprezentánsaival. A harmadik vita a rendszerváltás után indult el, a magyar nép mintakövető vagy mintatformáló jellegéről. S a negyedik az, amit ma az Orbán-kormány vív.

Mint látható, a fenti viták az utolsó kivételével egyenlő súlyú erők között zajlottak. Mindegyik többről szólt, mint pusztán a kultúráról. Valójában a politikai kultúra állt a középpontban.

Az első vita az egyház-állam törésvonalhoz kapcsolódott, a második a modernizáció kívánatos módjáról szólt, a harmadik az újragondolt magyarsághoz és Európához való viszonyról, végül, az utolsó már a kétharmados többségre támaszkodó kormány hegemonisztikus törekvése a saját kultúra-fogalom meghatározására. Mint kiderül majd, ez a 2010 utáni kultúrafogalom nem teljesen szakítható el a magyar történelem korábbi vitáitól, hanem azokra épül, ugyanakkor van egy olyan komponense, ami új: míg az előző vitákban Európa-Nyugat volt az ellenségkép a kihívó félnek, most a globalizáció jelenti a mércét. A technológiai lehetőségek és a nyilvánosság is globális. Részben azért is oly ádáz a mostani küzdelem, mert immár nem csak európai, hanem globális tendenciákhoz is kapcsolódik.

Nemcsak Európában, hanem az egész világon van egy éles globalizációkritika. Míg sok helyen ez baloldali színezetű, addig Magyarországon – nem meglepő módon – jobboldali, habár éppen 2010 után indult meg egy párhuzamos folyamat: a globalizációkritikus baloldal megerősödése. Azonban a politikai térben a globalizációkritika még mindig dominánsan jobboldali, éppen azért, mert a nemzet központi elem a jobboldal diskurzusában, míg a baloldal a maga identitáspolitikáival (szűk kisebbségi csoportokra hivatkozás) nem tud ehhez egyenlő mértékű versenytárs lenni. Tegyük hozzá: a magyarországi baloldali globalizációkritika nem logikátlanul érvel amellett, hogy a 2010 utáni NER is a globális kapitalizmus része, annak egyik aspektusa, hiszen ezer szállal kötődik a világrendhez (autó- és akkumulátorgyártás), és ez éppenséggel mozgósíthatná a nemzet hívószavát a baloldalon,

de ez utóbbi mindmáig nem ütötte át az ingerküszöböt a baloldali pártok retorikájában, nemhogy választási programjában. Miért? Mert kialakult egy szerencsétlen fölosztás, hogy ami a nemzetre vonatkozik, az a jobboldal terrénuma. Ezzel a fölfogással, amely amúgy a 19. század végétől tartó viták sorozatában gyökerezik, a baloldal be is betonozza a gyengeségét.

És itt térünk vissza a kiinduló gondolathoz: a nemzet és Európa közötti viszony földolgozatlan maradt a 20. században, de a 2000-es évek első évtizedében is. Az első vitát az I. világháború, majd a Horthy-korszak berendezkedése szakította meg. A népi-urbánus vitát a szocializmus torzította el azáltal, hogy félretolta erőszakkal mindkét irányzatot. Minden vita rendezetlen maradt, mert mindig akadt egy rendszer, amelyik lefojtotta erővel a vitázó felek érveit. Ráadásul a mindenkori előző rendszer sem az ellenzék erő kifejtése, hanem külső okok (világháború, gazdasági válság) miatt omlott össze. Ezért minden új rendszer abba a hitbe ringatta magát, hogy nem kell bíbelődni az előző kor vitáival, mert azok megoldódtak. Pedig a csend nem egyenlő a megbékéléssel. Ezért tört felszínre az egyház-állam és népi-urbánus vita a rendszerváltás után, persze megváltozott tartalommal, de mégis utalva szimbólumokban az előző vitákra.

2010 után a NER egyszerre nyúlt vissza minden vitához, és borította rá őket a magyar társadalomra. Újraértelmezte az egyházakhoz való viszonyt (az 1895-ös egyházpolitikai reformra való reagálás), újraértelmezte a népi-urbánus vitát, amennyiben kiállt a népiek által óhajtott mintaformálás mellett, újraértelmezte Európát, és végül, immár azt is megszabja, mik legyenek a kultúra alsó szegmensének feladatai.

Gyanítható, hogy az ellenzék, amennyiben nyer, ugyanúgy erőlteti a saját álláspontját e kérdésekben. Ezzel megint követné az elmúlt százötven év mintázatát: lefojtaná a vitákat. Ami azonnal előhívná a revánsot újabb jobboldali győzelem esetén.

Az 1895-ös kultúrharc az egyházpolitikai reformok ügyében tört ki. Három törvényről van szó, amelyek teljesen átalakították a magyar állam és az egyház(ak) viszonyát. Az uralkodó párt, azaz a Szabadelvű Párt által miniszterelnöke által beterjesztett három törvényjavaslat – a polgári házasságról, az állami anyakönyvezésről és a zsidó vallás egyenjogúságáról – azért jelentős, mert ez a kulturális kérdés átmetszette az addig elsődlegesnek számító közjogi törésvonalat. Első ízben a konzervatív és liberális ellentét megjelent a magyar közéletben, de nem külön pártokban, hanem átvágva a párthatárokat. Mindkét oldalon dinamizálta azokat az erőket, amelyek kritizálták a status quót.

Egyrészt az addigi 67-es alapú, közjogi harcra fixált, állagőrző konzervativizmus (pontosabban konzervatív-liberalizmus) mellett kialakult egy új típusú konzervativizmus, amely nem a régi rend védelmét, hanem a mezőgazdasági népesség és a szociálisan hátrányos helyzetű rétegek képviselőit vállalta (Néppárt, agrárius mozgalom), ezért nevezik ezt értékonzervativizmusnak (szembeállítva a csak rendszervédő érdekkonzervativizmussal). Az értékonzervatív mozgalmak egész Európában a közösség jelszavát írták zászlajukra, szemben az egyénnel. Másik oldalon egy új szabadgondolkodó kör alakult ki, amely beletorkollott a polgári radikalizmusba.

Az értékonzervatív irányzat távol áll a mai jobboldaltól, ám két tekintetben van hasonlóság: a mai jobboldal éppúgy a közösséget helyezi első helyre a közösség-individualizmus ellentétpárban, és éppúgy kritikával illeti a túlságos nyugati mintakövetést, mint akkor. A másik oldalon a baloldal éppúgy, mint a polgári radikalizmus, a gyors modernizáció híve. Ugyanakkor az egyes táborok mögötti szociológiai alakzatok teljesen átalakultak. Nincs már parasztság, keresztény kispolgárság és dzsentri, amely a néppárti és agrárius mozgalom bázisa volt, sem olyan jellegű szabadfoglalkozású értelmiség, amely a polgári radikalizmus háttérjének tekinthető.

Az 1890-es évek kultúrharctól kezdve az I. világháború végéig szemben állt egymással két koncepció: egyik a választójog kiterjesztésétől, a minél nagyobb demokráciától várta a dualizmus és a magyar állam integritásának fennmaradását, a másik pedig – Tisza István vezetésével – éppen ellenkezőleg, nem tartotta még érettnek a társadalom széles részét a demokráciára, féltette a status quót és az ország egységét az általános választójog esetén a politikába hirtelen beáramló paraszti (s nemzetiségi paraszti!) tömegektől. Ugyanakkor Tisza liberalizmusát jobbról, értékonzervatív alapról is bírálták, mondván, hogy a korszakban az ipart helyezték a mezőgazdasági népesség érdekei elé. A három irányzat küzdelme 1918-19-ben vált különösen élessé. A Horthy-korszakban lényegében a kisállami lét a realitás, a közjogi kérdés aktualitását veszítette, de a földkérdés és a munkáskérdés, valamint az ipar és mezőgazdaság egyenlőtlen támogatása továbbra is súlyos gondot jelentett, s az antiszemita tartalmú kultúrkritika – főleg a Budapest-ellenesség vonatkozásában – megerősödött.

A berendezkedő ellenforradalmi rendszer vádlottak padjára ültette az 1918 előtti liberális kultúrát. Öt könyv kárhoztatta és leplezte le a liberalizmus és baloldal „rombolását” a dualizmus idején és 1918-19-ben a politika és kultúra terén: Szekfű Gyula *A három nemzedék*, Tormay Cécile *Bujdosó könyv*, Szabó Dezső *Az elsodort falu*, Bangha Béla *Kereszténység és újjáépítés*, valamint Herczeg Ferenc *Északi fény* című alkotásai. Talán nem véletlen liberalizmus-ellenességük okán, hogy az ötből három szerző kitüntetett figyelemben részesül a mai jobboldali kormánypolitika részéről a kultúrharcban, és ketten a *Nemzeti alaptanterv* részei lettek. Mindez mutatja 1918-19 hosszú árnyékát: a mai jobboldal és baloldal egyaránt visszanyúl ide, ez a két év kulcsszerepet játszik a mai bal-jobb kulturális megosztottság kialakulásában (akkor is, ha az akkori politikai helyzet és a társadalmi rétegek ma nincsenek jelen). A mai jobboldali kultúrpolitika vállalja a majd egy évszázaddal korábbi kultúrharcot.

A két háború közötti népi-urbánus vitát is szokták kultúrharcként interpretálni, ám itt két reformmozgalom közötti vitáról van szó, amelyek között elsősorban sorrendiségi kérdés volt (vagyis, előbb demokrácia legyen, ahogyan azt az urbánusok gondolták, vagy előbb földreform-parasztság fölemelése-népi tehetségmentés, ahogyan a népiek gondolták). A két fél között volt személyi, eszmei átjárás, és abban egyetértés volt, hogy a fő ellenfél a Bethlen-rendszer

Nem lehet minden apró-cseprő, ágas-bogas vitán végigmenni a népi-urbánus ellentétpárt illetően, hiszen a népi mozgalom történetének irodalma az egyik legföldolgozottabbnak tekinthető a magyar eszme- és mozgalomtörténetből, és ennek egy altörténete, a népi-urbánus vita története is könyvtárnyi (hogyan csak néhányra utaljunk: Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*. New York, Püski, 1983, Tóth Pál Péter: *Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, Salamon Konrád: *A harmadik út kísérlete*. Budapest, Eötvös Kiadó, Papp István: *A magyar népi mozgalom története*. Budapest, Jaffa, 2012. A népi-urbánus vita alapszövegeit tartalmazza: Nagy Sz. Péter: *A népi-urbánus vita dokumentumai 1932-1947*. Budapest, Rakéta Könyvkiadó, 1997, Fricz Tamás: *A népi-urbánus vita tegnap és ma*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997).

Miről szólt a vita? A népiek a parasztságból kívánták megújítani a nemzetet, eközben elitcserét akartak (arisztokrácia, nagypolgárság, középosztályok) leváltását. Az urbánusok előbb a demokratikus feltételeket akarták megteremteni, ezt követte volna a társadalmi igazságosság programja. A népiek és az urbánusok koordináta-rendszere egyszerűen nem ugyanaz volt: előbbieket a vertikális társadalmi tagozódást, a „fent” és „lent” ellentétét abszolutizálták, utóbbiak viszont a klasszikus „bal-jobb” tengely mentén gondolkodtak.

Ami elmérgesítette a vitát, az, hogy a népiek egy része – korántsem mindannyian – a zsidóságot (pontosabban a zsidó polgárságot, középosztályt) és a németséget (német középosztály és parasztság) is a „fent” világához, fogalmazzunk úgy: az elnyomókhoz sorolták.

A zsidó háttérű urbánus polgárok ezt joggal kifogásolták, rámutatva ennek az álláspontnak az érzéketlenségére a zsidótörvények és a holokauszt árnyékában. Másrészt az urbánusok úgy vélték, hogy a népiek túl sokat várnak a hatalom kegyétől: az 1930-as években Gömbös Gyula, majd Teleki Pál, 1945 után a kommunista kultúrpolitikus Révai József, 1956 után pedig Aczél György próbálta befogni őket a hatalom szekerébe. A népi tábor rendelkezett tehát egy rendszereken átívelő folytonossággal, és egy ugyancsak rendszereken átívelő kompromisszumkészséggel.

Az 1970-80-as években a népi és urbánus tábor még számos közös rendezvényen vesz részt (1979-80: [Bibó-émlékkönyv](#), 1985: monori találkozó, közös kiállítás a romániai falurombolás és általában a határon túli magyarságot ért emberi jogi sérelmek ellen). A két tábor fölfogása azonban fokozatosan távolodott: míg a népiek egyre inkább a nemzeti közösségi kohézió zavaraira irányították a figyelmet (a falvak elnéptelenedése, devianciák: alkoholizmus, öngyilkosság), addig az urbánusok az emberi jogokra, valamint a szegénység kérdésére koncentráltak, sőt a népiek még a szociográfiák írását is átengedték utóbbiaknak. Az [1987-es lakitelki találkozó](#), amelyen csak a népiek vettek részt, világosan jelezte a határok meghúzását a két szellemi tábor között.

Az 1990-es években az MDF-SZDSZ ellentét vitte tovább a két tábor vitáját. Ugyanakkor az MDF mindinkább a szociális piacgazdaságot elfogadó, konzervatív kereszténydemokrata párt, az SZDSZ egy nyugat-európai típusú liberális párt irányába fejlődött. A modernizációs kérdésekben a két párt teljesen ellentétes nézeteket vallott.

Az egyház-állam konfliktus például egyház-liberalizmus ellentétként jelent meg a két párt vitájában. A rendszerváltás idején sokan az MDF-ben látták az erőt, amely egy köztes identitású (a nemzeti kohéziót és a szociális igazságosságot, valamint a nemzeti liberális hagyományt egyszerre képviselő) mozgalom szerepét játszhatja el. Sokan úgy érezték, az MDF képviselte a szociális piacgazdaság modelljét, amely egy hirtelen változásokat megélő országban óvatosabb átmenetet tesz lehetővé. Ám a „népiek utódainak nem elég népi, a liberálisoknak túlságosan nemzeti volt.” (Varga Csaba: Népi mozgalom – civil mozgalom. In: Sipos Levente-Tóth Pál Péter: A népi mozgalom és a magyar társadalom. Bp., 1997, Napvilág Kiadó. 137.) Az MDF végül maga is szétszakadt, és az általa hagyott úrt a Fidesz töltötte be a jobboldalon.

Az 1990-es években a Fidesz még távol állt az MDF-SZDSZ kultúrharctól, bár az első ciklust már jellemezte széles körben az intézményépítés (Terror Háza Múzeum, Hír TV megalapítása). Az igazi kultúrharc azonban 2010 után következett be. Ennek áttekintéséhez azonban egy új fejezet szükséges.

5. Nemzet-globalizáció, függetlenség-birodalom, állam-piac

A mai Magyarországon a kultúrharccal kapcsolatban különböző értelmezések vannak. Az uralkodó jobboldali narratíva szerint a kultúrharc létező jelenség, és pozitív, abban az értelemben, hogy lehetőséget ad a korábbi (vélt) baloldali kultúrfölény megkérdőjelezésére. A baloldali és liberális narratívák kétfelé ágaznak. Egyrészt sokak szerint, ami kultúrharc, az valójában a Fidesz hatalmi törekvése.

Egy másik elmélet szerint az egész kulturális dimenzió csak egy szándékos elterelés a különböző társadalmi problémákról, és van olyan vélemény, miszerint ebben a konzervatív és liberális elitek közösen vétkesek: „A neoliberais gazdaságok korszakában a demokráciák közvitáiban a politikai gazdaságtani (vagyon- és jövedelmi egyenlőtlenségek, társadalmi osztályok, környezeti fenntarthatóság stb.) kérdéseket háttérbe szorítják a gazdasági elit konzervatív és liberális része által képviselt célok, értékek, ügyek, a kulturális és életmódbeli viták (abortusz, fajgyűlölet, nacionalizmus, melegjogok, étrendi kérdések, fegyverviselés, vallási ellentétek).” (Pogácsa Zoltán: Magyarország politikai gazdaságtana. Az Északi Modell esélyei. Bp., 2016, Osiris Kiadó. 109.)

A kultúrharcnak 3 rétege van: a legmagasabb szinten küzdelem a politikai kultúra formálásáért, harc a kulturális intézmények (akadémiák, egyetemek) fölötti kontrollért, és harc a kultúra egyes szférái között. A mai kormány a politikai kultúrát illetően mintafarmáló kíván lenni, és a másik két területet ennek a célrendszernek rendeli alá. A kulturális hegemonia öncél a kormányzat számára, és a kultúra egyes szféráinak uralma eszköz a cél érdekében.

Annyi megállapítható, hogy a kultúra formálása önmagában már olyan cél, amely rendkívül megosztó. A kultúra elszakíthatatlan egy adott közösség (régión, nemzet) önképétől. Ahogyan Gyurgyák János írja a népiek, és általában a magyarországi baloldali irányzatok nemzetszemléletéről írott (de kis módosítással a Fideszre is igaznak tartható) bírálatában:

„Nem lehet ugyanis egy nemzet életét, s még kevésbé egy nemzet önmagáról alkotott képét egy pillanat alatt gyökeresen megváltoztatni, totálisan új alapra helyezni, erre még a forradalmak is csak átmenetileg képesek. Nem lehet tehát egy új nemzetkonceptiót az egyik pillanatról a másikra az ország lakosainak többségével elfogadtatni.” (Gyurgyák János: Ezzé lett magyar hazátok. Bp., 2007, Osiris Kiadó. 393.)

Gyurgyák megjegyzése azért találó, mert sokan úgy érezték: a Fidesz kormányzás nem egyszerűen kormány- és rezsimváltást jelentett 2010-ben, hanem egyúttal a nemzeti öntudat új alapokra helyezését. Egyfelől (jobboldalon) úgy értelmeződött a Fidesz hatalomátvétele utáni törvénytömping, mint a baloldali-liberális kurzusok rombolása által kibillent történelmi idő helyreállítása, sőt a rendszerváltás után – szerintük – elmulasztott nemzetépítés kezdete, másrészt (az ellenzékben, akkor még a Jobbikot leszámítva) éppen fordítva: mint elkanyarodás Európától, a Nyugattól, a demokráciától, azaz a történelmi idő kibillentése. Nyilván saját történelemszemlélete és időérzékelése alapján mindkét félnek van igazsága, és ez a viszonylagosság teszi a kultúrharcot, és egyáltalán a politikai vitákat ádázzá és kibékíthetetlenné.

Valóban miről is van szó? Tényleg elkanyarodott a Fidesz kultúraértelmezése a Nyugattól? Ehhez kicsit vissza kell menni a kezdetekhez. A 20. század elején számos országban a félperiférián és a periférián olyan értelmiségi csoportok jelentek meg, amelyek érzékelték a Nyugathoz, illetve a nagy birodalmakhoz viszonyított elmaradottságot.

Míg azonban a liberális fejlődés az elmaradottság megszüntetésére törekedett, ezek a fenti értelmiségi csoportok (narodnyikok, magyar népiek) azt vallották, hogy az elmaradottság meghaladása nem történhet pusztán utánzással, a nyugati minták kritika nélküli átvételével, hanem egy belső átalakulással, a saját hagyományokra támaszkodva. Az 1945 utáni fejlődés lényegében lefojtotta a vitákat a mintakövető-mintaformáló erők között, hiszen a kommunista állampártok egy, lényegében a nyugati fejlődési modellre adaptált, de keleti, elmaradott országokra alkalmazott társadalmi és gazdasági rendszert próbáltak menedzselni, amelyben sem a történelmi hagyományoknak, sem a nyugati mintakövetésnek nem volt helye.

1989-1990 után a mintakövetés-mintaformálás ellentéte feszítő erővel jelentkezett a posztszovjet térség országaiban. Magyarországon leginkább az MDF és az SZDSZ jelenítette meg a két erő küzdelmét. A két fél közötti vitákat a kulturális kérdések uralták (nemzeti címer, hitoktatás kérdése, határon túli magyarsághoz való viszony). A Fidesz, 1995-re kiteljesedő nemzeti középpárti fordulatával párhuzamosan, érzékenyebbé vált a kulturális kérdésekre, és eltökélte, hogy végrehajtja azt, ami nem sikerült az MDF-nek. Az 1998-as választás után az intézményépítés, és egy új jobboldali kultúra, valamint erre alapozott nemzeti modell kiépítése éppencsak elkezdődött, ám a 2002-es MSZP-SZDSZ koalíció megszakította a folyamatot. 2010 után, a kétharmados parlamenti többség birtokában immár lehetővé vált, hogy a Fidesz megvalósítsa két célját: a jobboldali kultúra kialakítását (a jobboldali értelmiség integrálásával), és a nemzeti kultúra átalakítását (a jobboldali értékek dominanciájával).

Három nagy téma köré csoportosítható a Fidesz kultúrafölfogása: nemzet-globalizáció, függetlenség-birodalmak, állam-piac. Vizsgáljuk meg a nemzet-globalizáció ellentétpárt. Mit jelent ez? A Fidesz holdudvarában lényegében a [nemzet lett a politikai nyelv központja](#). Ezt jól jelzi a „nemzeti” jelző használata: nemcsak a rezsim neve lett nemzeti (Nemzeti Együttműködés Rendszere), de még a Magyar Országos Levéltár is Magyar Nemzeti Levéltár lett, sőt a nemzeti jelző bekerült a dohányboltok nevébe. A kultúra minden szórakoztató ágában, a filmtől a színházig, az operától a musicalig, a nemzeti témák kerültek előtérbe. A globalizációt, amelyen kulturálisan az emberiség egységesülését értik, az életmódok és ízlések közeledésével, a kormány holdudvara kritikával kezeli.

Gyakran találkozni azzal a véleménnyel a kultúrpolitikai irányítói körében, hogy a magyarságnak küldetése, missziója van, hogy - Karácsony Sándorra utalva - [egyfajta saját néplélek, észjárás](#) létezik, amelyet úgymond a Nyugat nem érthet. Persze, fölvethető a kérdés: ha a Nyugat nem érti a magyar lelkeséget, észjárást stb., akkor vajon a magyar kormány érti-e a nyugatit (most nem belemenne, hogy létezik-e a „Nyugat”, és hogy Svédország vagy Spanyolország ugyanúgy „a Nyugat”, mint Németország). Vagy érti-e a román, a szerbet, az ukránt, a kazahot, a türkmént, tekintettel a határon túli magyarsággal kapcsolatos harcos politikára a szomszédokkal, vagy éppen a magyar kormány erőteljes balkáni és közép-ázsiai gazdasági térhódítására. E dilemmák mentén könnyen kikezdhető a kormány logikai gondolatmenete a sajátos magyar és egyéb regionális lélekről, érzelmekről, észjárásról.

Figyelembe kell azonban venni, hogy a kormány politikája nem homogén: az egyes szférák függenek egymástól bizonyos tekintetben, de például a külgazdasági és ahhoz szorosan kapcsolódó geopolitikai és biztonságpolitikai lépésekben inkább a pragmatikus gyakorlat vezérli a kormány lépéseit, még ha azokat kulturális érvekkel (ld. Orbán kijelentése a kipcsak rokonságról) is köríti (ami egyrészt valószínűleg kedves némelyeknek a Fidesz táborában, másrészt mindig jól hergelhető vele az ellenzék és a nyugati bírálók egy része).

A globalizáció-kritika nem önmagában áll. Vastagon bele van ágyazva egy, a magyar történelemből logikusan következő érzelembe: a függetlenségi pátoszba, vagy másként fogalmazva, a birodalmak, birodalmi eszme kritikájába. Ezzel elérkeztünk a függetlenség-birodalmak ellentétpárhoz. Magyarország 1526-tól 1918-ig nem volt független ország, legfeljebb időnként a birodalmakon belül önállóan intézte az ügyeit (mint 1867-1918 között). Az 1848, majd különösen 1867 utáni Habsburg-ellenes, függetlenségi romantika könnyen összhangba hozható volt a Nyugat bírálatával.

Leegyszerűsítő módon a függetlenségi irányzatok résztvevői az 1890-es kultúrharc éveiben, de különösen az 1900-as évek elején elmozdultak apáik liberalizmusától egy antiliberális, illetve a demokráciát bíráló álláspont irányába. Természetesen nem minden függetlenségi irányzat és mozgalom volt Nyugat-ellenes (az emigráns Kossuth által inspirált kossuthiánus irányzat például liberális volt, és demokrata), és nem minden 67-es, Habsburg-párti törekvés volt nyugatos (hiszen a demokrácia kiteljesedése, például a választójog lassú kiterjesztésével, amely elkezdődött Nyugaton,

nem állt a kormánypárt érdekében), de kialakult egy rossz sztereotípiát Nyugat-Európában, miszerint a függetlenségi törekvések egyetlen célja az uralom a magyarországi nemzetiségek fölött.

A függetlenségi ellenzék 1906-1910 közötti uralma meg is alapozott ennek a negatív nyugati felhangnak. Trianon pedig előidézett egy mély kiábrándulást a Nyugattól. Innentől kezdve a függetlenségi gondolatkör telítődött, illetve összekapcsolódott sok tudománytalan nézettel (pl. a [turanizmussal](#), amely azt hirdette, hogy a magyarok természetes szövetségesei a "turáni", belső-ázsiai török népek). A függetlenségi gondolatkörnek persze volt pozitív vonása is, hiszen a dualizmus éveiben kritikát fogalmazott meg a Habsburg birodamisággal szemben, és hosszú ideig nem feltétlenül állt ellentétben a reformpolitikával. A birodalom iránti kritika tartotta a lelket sokakban. Mivel azonban a függetlenségi ellenzék választáson nem tudott hatalomra kerülni, hajlamos volt a demagógiára, hajlamos volt „életmód-ellenzékivé” válni (örökösen panaszkodni, szidni a kormányt, de vízió, program, valós tett nélkül, közben meg elfogadni az állásokat a szidott kormánytól. Hasonló volt a helyzet egyébként az amerikai Délen is: még a 20. század elején is sokan szidták a jenkit, a konföderációs emlékművek, Dél-központi filmek reneszánszukat élték, valós eredmény és kézzelfogható politikailag interpretálható siker nélkül. A politikai ellenzékiesség mindinkább átcsúszott egy kulturális ellenzékiességbe, ami ugyan ártalmatlan volt, de megerősítette az érzelmi elkülönülést).

- info@meltanyossag.hu
- www.meltanyossag.hu
- 06 20 484 5371
- 1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

Az 1945 utáni szovjet megszállás egy másfajta birodalmi eszmét hozott magával, és a függetlenségi nézeteknek még kevesebb esélye lehetett. 1945-1989 között magától értetődően a szovjet birodalom az ellenség, tehát a függetlenségi romantika (amelyet amúgy a Rákosi-korszak is igyekezett kihasználni, Nyugat-ellenes éllel, ld. a Rákóczi-Petőfi-Kossuth triptichon által szimbolizált marxista-függetlenségi egyveleget) összekapcsolódott demokratikus törekvésekkel, 1956 után egyértelműen. Nem véletlen, hogy éppen 1956 után kezdődött meg az elhatárolás a kossuthiánus, függetlenségi eszmétől, hiszen 56 szimbolikájával együtt (16 pont, Kossuth-címer) kínos volt a hatalom számára.

Ám 1990 után a függetlenségi eszme hívei hajlamosak voltak arra, hogy a Nyugatban lássák a leigázó birodalmak utódját. Míg a baloldali és liberális kormányok Magyarország helyét a Nyugaton jelölték ki (megint csak nem téve különbséget), addig a függetlenségi eszme hívei, akik a jobboldalra szorultak, kritikusak voltak a Nyugattal, és különösen az Egyesült Államokkal, de 2004 után az Európai Unióval szemben is. A Fidesz 2010 után fölismerte, hogy a MIÉP meggyöngülésével, a Kisgazdapárt szétszakadásával, valamint a Jobbik veszélyes riválisként való megjelenésével valamilyen módon integrálnia kell a függetlenségi romantikát. Ez jól illeszkedett a kormánynak azon törekvéséhez, hogy megbélyegezze a 2010 előtti baloldali és liberális értelmiséget, amely úgymond, túlzottan „jó tanuló” akart lenni, túlságosan is követte mindenben az uniós és észak-amerikai értékrendet, az új divatirányzatokat.

Végül fontos kiemelni, hogy míg a 2010 előtti kormányok szívesebben bízták volna a “piacra” a kultúrát, még ha ezt nem is tudták megtenni, ebben is igazodva a nyugati tendenciákhoz, addig a Fidesz állami feladatnak tekinti a kultúra támogatását. Ebben a törekvésben tetten érhető egy filozófiai és egy praktikus elem: egyrészt az a vízió, hogy az állam feladata az, hogy egy atomizált közösségből nemzetet kovácsoljon, másrészt az a praktikus megfontolás, hogy a legtöbb civil szervezet, amelynek ráhatása van a kultúrára, nem rokonszenvezik a Fidesz jobboldali ideológiájával. A Fidesz kormány jelentős kulturális-oktatási intézményhálózatot tart fenn (Mathias Corvinus Collegium, Századvég Kiadó, XX. Század Intézet, Nemzeti Emlékezet Bizottság, Magyarságkutató Intézet, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum), és ha az ember bemegy egy könyvesboltba, látható, hogy a politikatudományi műveket az MCC és Századvég, valamint XX. Század Intézet által kiadott könyvek uralják.

Mindez azért fontos, mert sokáig tartotta magát a baloldali és liberális értelmiség körében az a sztereotípiá, miszerint a jobboldalnak nincs értelmisége (érdekes egyébként, hogy a 19. században a liberálisok ugyanezt mondták a Konzervatív Pártról Nagy-Britanniában, „stupid party”-nak nevezték, ld. erről Egedy Gergely [Brit konzervatív gondolkodás és politika](#)). 2002-től kezdve, majd különösen 2010 után a Fidesz [szívós intézményépítésbe](#) kezdett: ahogyan Veszprémy László Bernát írta a *Kommentárban*, ennek több eleme volt, például az önálló intézményhálózat kiépítése, valamint a stratégiai szövetség az egyházakkal.

Mára már nem igaz, hogy baloldali és/vagy liberális fölény lenne a szellemi elitben, inkább egy kiegyensúlyozott helyzetről beszélhetünk.

A Fidesz kormány kultúrharcos hevülete érthetetlen a 20. századi magyar történelem megelőző vitái nélkül. Nem állítjuk persze, hogy a Fidesz egy az egyben folytatja a magyar történelem kultúrharcos vitáit. Az azonban bizonyosan állítható, hogy a Fidesz tudatosan igyekszik egy olyan kultúrpolitikára, amelynek a célja a nemzeti közösség (újra)formálása. E cél elérésében jellemzi az erőteljes globalizációkritika és a függetlenségi eszme képviselője, valamint az állam erőteljes részvétele a kulturális építésben – ez a [„hard government”](#) azonban kizárólag a saját maga által fölépített kulturális intézményeket preferálja. Hosszú távon csak egy baloldali és/ vagy liberális szellemi intézményhálózat ellensúlyozhatja a Fidesz intézményhálózatát.

Mint látható, a Fidesz teljes mértékben vállalja a 20. századi kultúrharcolt, mintegy azok örökösének tekinti magát. Ez egyértelműen kiderül abban, hogy olykor ugyanolyan hívószavakkal támadja a Nyugatot, ahogyan az 1867 utáni függetlenségi ellenzék a Habsburg Birodalmat. Vagy: ugyanúgy hivatkozik Magyarország sajátos, senki más, csak a magyarok által megérthető helyzetére, mint a két háború közötti népi mozgalom. Ugyanúgy hajlamos a közösségi kohéziót az egyéniség kibontakozása elé helyezni, mint a népiek vagy az MDF. Ugyanakkor mégsem lehet a Fideszt teljesen egynek tekinteni ezekkel az irányzatokkal. Nem csak az időbeli, történelmi távolság okán sem, hanem főképpen azért, mert a kétharmad logikájából fakadóan hajlamos minden értéket begyűjteni. A Fidesz hagyja, hogy különböző értelmiségi és művészi holdudvara képviselje a fenti irányzatok értékeit.

Mindaddig megtehetik, amíg nem kerülnek nyíltan ellentétbe a párt hatalmi, gazdasági, társadalompolitikai törekvéseivel. Ebben a tekintetben a kultúra uralása annak is eszköze, hogy a párt maga mellett tudja az értelmiség jó részét, vagy legalábbis pacifikálja őket.

A jobboldali [uralkodó párt](#) által vívott kultúrharcot értelmezhetjük úgy, mint a – történelmi jobboldal szerint – a kizökkent történelmi idő helyreállítására tett kísérletet, vagy, ellenkezőleg, az ellenzék részéről, mint a történelmi idő (a rendszerváltás óta tartó európaizálódás, nyugatosodás, mintakövetés) kizökkentését. Amennyiben az első nézetet vesszük alapul, akkor a függetlenségi tradíciónak komoly szerepet kell tulajdonítanunk. A magyar jobboldal visszahozta a függetlenségi hagyományt 1990 után, és a Fidesz erőteljesen képviseli a kritikát a birodalmisággal, globalizációval és mintakövetéssel szemben. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a kritika nem tisztán jelenik meg, vagyis nem fogja át a Fidesz politizálás egészét. Míg a geopolitikai, biztonságpolitikai érdekek érvényesítésében a Fidesz nem áll távol egy informális magyar kultúrfölény képviseletétől, addig a kultúrában éppen ellenkezőleg cselekszik: igyekszik csökkenteni a függést a centrumtól, azaz Európától és az Egyesült Államoktól / Nyugattól.

Konklúzió

Fontos, hogy a kultúrharcot ne tragédiaként fogjuk föl. Ahogyan bemutattuk az iratunk nemzetközi fejezetében, számos olyan országban dült a kultúrharc, amelyeket ma a demokrácia és a megbonthatatlan állampolgári összetartozás-tudat mintaképeinek tekintünk. Németek, franciák, amerikaiak mellett nekünk sem kell túlzott módon ostoroznunk magunkat. Minden társadalom "órája" másként jár. Magyarország egészen más pozícióban volt a 19. század végén, mint Németország vagy Franciaország, és ma is egészen más helyzetben van. Természetes, hogy az állampolgári közösség kialakulásának, valamint összezsírozódásának, valamint az ezzel együtt járó társadalmi-gazdasági modernizáció folyamatában a németek, franciák előttünk jártak a kultúrharc terén. Ugyanolyan késhegyig menő, nehezen kibékülő ellentétek jellemezték az ő politikai kultúrájukat is, mint a miénket, csak egy egészen más korban. A független nemzetállam kiépülése és a társadalmi-gazdasági modernizáció elkerülhetetlen velejárói azok az ellentétek, amelyek a nemzeti függetlenséghez és a modernizációhoz kapcsolódó törésvonalak mentén kerülnek felszínre. Természetes, hogy evangélikus poroszok és katolikus bajorok Németországban, mélyen katolikus bretonok és szekularizáltabb közegben élő párizsiak, királpártiak és köztársaságpártiak másként gondolkoztak például arról, mi a szerepe az egyháznak egy szekuláris államban.

A németek és franciák esetében a kultúrharc nem ért véget az egyház-állam törésvonal mentén patthelyzettel (a német esetben), vagy az állam formális győzelmével (francia esetben). Az egyház-állam törésvonal után a demokratikus kultúra és az állam közötti küzdelem alakult ki.

Egy-egy katasztrófa - az 1944-45-ös - előidézte az addig szembenálló eszmei-politikai táborok összeomlását, és egy új, demokratikusabb állampolgári kultúra kialakulását. Természetesen belső folyamatok, mint az oktatás-nevelés, is szerepet játszott abban, hogy a kultúrharc nyugvópontra jutott, de önmagában az még kevés. Mindig kell egy olyan történelmi helyzet, amely egyszerűen kényszeríti a feleket a kulturális ellentétek meghaladására.

Magyarországon a kultúrharcos vita azért tűnik engesztelhetetlennek, mert az állampolgári közösség valódi megalapozását, összeecsiszolását a történelmi kényszerek mindig elodázták - ezek a kényszerek pedig legtöbbször külső hatások voltak. A mindenkori birodalmi kihívással (oszmánok, Habsburgok, németek, szovjetek) szembeni védekezés fölértékelte a függetlenségi eszmét, és lehetetlenné tette a modernizációhoz kapcsolódó belső problémák (egyház-állam viszony, város-vidék ellentét) megvitatását. Elég csak számba venni az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc emlékezetét a populáris kultúrában és közgondolkodásban (nem a tudományos közegben tehát!): a szabadságharc eltakarja a forradalom emlékét, a forradalom emléke a reformkor gigászi munkáját, és a reformkor a 18. századi reformgondolatokat, holott mindezek egymásra építkeztek, és éppen a szabadságharc volt az, amely egy "véletlen" volt a magyar polgári átalakulás szemszögéből: olyan hiba, amelyet az udvar követett el, és a nemzetnek föl kellett vennie a kesztyűt. Nem a függetlenségről volt szó, hanem a polgári átalakulás (tovább fejlesztendő) vívmányainak védelméről. Mégis, a függetlenségi romantikus ethosz sokkal erősebb a magyar közgondolkodásban, mint a polgári átalakulás emléke.

- info@meltanyosság.hu
- www.meltanyosság.hu
- 06 20 484 5371
- 1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

Hasonló a helyzet 1956-tal. A munkástanácsok emléke kevésbé élő, mint az 1956-os utcai harcoké.

A függetlenségért vívott küzdelem eltakarja tehát azokat a reformgondolatokat és mélyebb társadalmi folyamatokat, amelyek a modernizációhoz kötődtek. Innentől kezdve a függetlenség vált megőrzendő, nemzeti ünnepeken citált hívószóvá. Ebből pedig érthető, a Fidesz által támogatott popkulturális alkotásokban (pl. az Alapjogokért Központ [imázs-videója](#), Petőfi-film) miért a függetlenség a fő hívószó. Ma a függetlenség a központi elem a Fidesz kultúrharcaiban. Az ellenzék lényegében azért nem tud odaállítani értéket a függetlenség mellé, mert a baloldali és liberális pártok, mozgalmak leginkább a mindenkori modernizációs programokat tudnák odahelyezni.

Megoldás lenne, ha az ellenzék összekapcsolná erősen a modernizációs programokat a nemzet fölemelésének és a függetlenség védelmének mindenkori koncepciójával. Amíg ez nem következik be, amíg a Fidesz nem kapcsolja össze a nemzeti értéket a mindenkori reformgondolatokkal, az ellenzék meg a mindenkori reformgondolatokat a nemzettel, addig nincs remény sem a jelenlegi kultúrharc meghaladására egy új történelemszemlélet révén, sem a kultúrharc egyenlő esélyekkel való megvívására. A konszenzusos történelemszemlélet lenne a pozitívabb verzió. A kultúrharcos frontvonalak bemerevedése a rosszabb. Innen két út lehetséges: vagy a két tábor összeomlik e harcban (mint a német esetben), és egy új politikai kultúra bontakozik ki, vagy egyik győz (mint a francia esetben), és onnantól lassan integrálja a vesztes felet.